

ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ ЯК НОВІ ЛОКАЛЬНІ СПІЛЬНОТИ В УКРАЇНІ: МЕХАНІЗМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ЗГУРТОВАНOSTI

Дейнеко О. О.,

кандидат соціологічних наук,

доцент кафедри соціології

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

ORCID ID: 0000-0002-3659-0861

Стаття присвячена системному аналізу особливостей формування та функціонування об'єднаних територіальних громад в Україні як нових локальних соціальних спільнот. Аналізуючи законодавчу процедуру об'єднання, автор виокремлює сутнісні особливості, що відрізняють об'єднані територіальні громади від інших поселенських спільнот. У межах цієї розвідки новостворені громади постають як феномен «другого порядку», що є соціально-правовим конструктом, який формується в консенсуальний спосіб та на добровільних реціпроктних засадах. На прикладі аналізу даних якісного соціологічного дослідження продемонстровано значущість функціонування механізмів реціпроктності на рівні орієнтацій та практик усіх соціальних суб'єктів, залучених до процедури об'єднання територіальних громад. Проілюстровано, що «збої» механізмів реціпроктності сприяють зміні сценаріїв об'єднання, зумовлюють відтермінування цього процесу та виникнення конфліктних ситуацій. У роботі обґрунтовано, що законодавча процедура об'єднання територіальних громад активізує формування соціального капіталу та встановлення нового громадівського соціального порядку. Особливий, відмінний соціальний статус об'єднаних територіальних громад у порівнянні з іншими поселенськими спільнотами пояснюється появою феномену соціальної згуртованості, механізми активізації якого містить законодавчий порядок об'єднання територіальних громад. Підсумовано, що важливим теоретичним підґрунтям соціологічної концептуалізації ОТГ є концепція реціпроктності, що пояснює механізм успішного об'єднання, чому сприяють установки і практики взаємності усіх залучених соціальних суб'єктів. На думку автора, перспективним вбачається соціологічний синтез просторового та діяльнісного підходів до аналізу соціальних спільнот у рамках соціологічної концептуалізації об'єднаних територіальних громад. Синтез цих підходів підкреслює як значущість просторового контексту появи та відтворення взаємодій, так і їхню сутнісну функціональність у формуванні та відтворенні громадівського соціального порядку.

Ключові слова: об'єднана територіальна громада, соціальна спільнота, соціальна згуртованість, соціальний капітал, децентралізація, добровільність, реціпроктність.

Постановка проблеми. Аналіз останніх досліджень та публікацій. Незважаючи на те, що поняття «соціальна спільнота» виступає не лише однією із головних категорій соціологічної науки, але і, на думку провідних сучасних соціологів, її предметом (Н. Черниш [1], В. Ядов [2]), соціологічне осмислення цього концепту пов'язано як з онтологічними, так і з гносеологічними викликами. Закордонні соціологи наголошують на необхідності його уникнення у зв'язку з відсутністю належного визначення та, як наслідок, сумнівною цінністю (М. Стейсі [3]). Незважаючи на такі «звинувачення»¹, у науковому дискурсі сформувалися не лише самостійні підходи² до розуміння соціальних спільнот, але й з'явилися напрями осучаснення традиційних поглядів на це поняття («е-спільноти» за [5]). У цьому зв'язку нам більше імponує позиція дослідниці Е. Ведам, що позиціонує «соціальну спільноту» одночасно як «гнучку та стійку концепцію, що існує в традиційних і посттрадиційних формах» [6, с. 361].

Інший онтологічний виклик ще 10 років тому визначив Г. Зборовський, підкресливши, що соціальна спільнота «як поле дослідження і наукова проблема останнім часом відійшла на задній план» [4, с. 5]. Дослідник пов'язав цю тенденцію з актуалізацією глобалістських та соціетальних досліджень

¹ Що, до речі, є властивими майже для всіх центральних категорій соціологічного знання у зв'язку з мультипарадигмальністю соціології.

² До таких підходів відносять: «1) мікро-макросоціологічний; 2) системний; 3) просторовий; 4) структурний; 5) психологічний; 6) поведінковий; 7) комунікативний; 8) діяльнісний» [4, с. 5].

у соціології, що витіснили інтерес дослідників до проблем локального соціального рівня (у тому числі соціальних спільнот, що є зв'язуючою ланкою між суспільством та особистістю). Зазначимо, що такий методологічний орієнтир протирічить пропозиції З. Баумана, що визначає необхідність зміни акцентів з дослідження «суспільства» до феноменів «співтовариств» (*agency*) та «місце проживання» (*habitat*) [7]. Такий висновок дослідника особливо актуалізується як в умовах пандемії, що фізично «закрила» соціальних суб'єктів у своїх територіальних локальностях, так і у зв'язку з появою нових соціальних спільнот, що виникають в українському суспільстві внаслідок сучасних реформ.

Однією із ключових реформ українського суспільства останніх років є реформа децентралізації (докладніше про особливості змісту цієї реформи – у [8–10]). Вона триває вже понад 6 років, але ще є далекою від завершення. Метою реформи є формування нового базового рівня місцевого самоврядування в Україні – інституту об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ) для створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, узгодження інтересів держави та територіальних громад [11]. Маючи правову природу органу місцевого самоврядування, що отримав повноваження з управління багатьма сферами життєдіяльності на локальному рівні (освіта, медицина, соціальний захист, адміністративні послуги тощо (детальніше [11; 12]), об'єднані територіальні громади стають найбільш «наближеним» до населення органом публічної влади. Разом із повноваженнями ОТГ отримують і нові фінансові можливості – збільшення надходжень до місцевих бюджетів від податків, рентних платежів та акцизів, інфраструктурні субвенції на розвиток сільських територій. Так, із 2013 до 2019 року бюджети розвитку місцевих громад в Україні зросли у 67 разів [13]. Проте запропоноване законодавцем юридичне визначення сутності ОТГ як нового органу місцевого самоврядування не дає уявлення про «соціологічну кваліфікацію» цього феномену.

Мета дослідження. У цьому зв'язку цікавим вбачається подивитися на юридичний факт створення об'єднаної територіальної громади як на факт соціальний і нову форму соціальної реальності. Метою цієї роботи є визначення особливостей формування об'єднаних територіальних громад, що дозволяє концептуалізувати ОТГ як нові локальні соціальні спільноти. Окрім соціологічного аналізу нормативно-правових актів, що регулюють особливості імплементації реформи децентралізації, в межах цієї розвідки ми звертаємося до результатів українсько-норвезького дослідницького проекту ARDU «Акомодація регіонального різноманіття в Україні»³, учасником якого є автор статті. Ми спираємося на матеріали 26 напівструктурованих інтерв'ю, проведених із місцевими громадськими активістами, депутатами місцевих рад, представниками керівництва ОТГ та експертами з питань децентралізації, що були зібрані з метою вивчення особливостей імплементації реформи децентралізації у Харківській та Чернівецькій областях та її впливу на соціальну згуртованість в етнічно гетерогенних локальних спільнотах.

Виклад основного матеріалу. Варто наголосити на певних особливостях, що роблять об'єднані територіальні громади самостійним та евристичним предметом соціологічного дослідження. Аналізуючи місто як уявлену спільноту, О. Мусієзов підкреслює, що у фокусі соціологічних досліджень поселенських спільнот найчастіше знаходяться відмінності сільського й міського способів життя [14]. На перший погляд, об'єднану територіальну громаду можна поставити в один рядок із більш традиційними, відомими і дослідженими у соціології поселенськими формами – містом чи селом. Незважаючи на те, що стрижневою метою реформи децентралізації є підвищення стандартів якості життя в сільській місцевості, варто розвінчати первинне уявлення про те, що ОТГ репрезентують виключно сільські території. Відповідно до Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» суб'єктами добровільного об'єднання територіальних громад є не лише суміжні територіальні громади сіл та селищ, але й міст, що формують відповідно селищні та міські об'єднані територіальні громади [15]. У цьому зв'язку традиційний соціологічний поділ на сільські та міські поселенські спільноти не спрацьовує в контексті об'єднаних територіальних громад, що в результаті об'єднання найчастіше репрезентують **«змішаний» чи гібридний спосіб життя**.

Об'єднана територіальна громада не є внутрішньо однорідною і за іншими «суттєвими» критеріями поселенських груп, які наводить О. Мусієзов під час опису відмінностей між селом та містом, – марксистсько контекстуальні ознаки «місце в системі суспільного виробництва» та «кількість певних ресурсів (влада, власність, престиж, освіта тощо)» [14, с. 179]. Це пояснюється тим, що, на відміну від сіл чи міст, ОТГ є феноменом **«другого порядку»**, що виникає в процесі об'єднання вже існуючих територіальних громад сіл, селищ та міст, а отже, формує якісно нові конфігурації за всіма «суттєвими» критеріями.

³ Основним дослідницьким завданням проекту стало вивчення впливу реформи децентралізації та змін у мовному та освітньому законодавстві на соціальну згуртованість етнокультурних груп у двох прикордонних регіонах України. Докладніше про дослідницький проект ARDU див. <https://blogg.hioa.no/ardu/>

Не можна оминати увагою й особливість, яку закладає законодавець у визначення онтологічних відмінностей між селом (містом) та територіальними громадами. Так, відповідно до Конституції України міста, селища та села є **територіальними одиницями** (тобто «зовнішнім», структурним, правовим конструктом – інтерпретація автора), що виступають складниками адміністративно-територіального устрою України [16]; територіальні громади – це «жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, селищ, міст, що мають єдиний адміністративний центр» [17]. Як бачимо, навіть на етапі правового визначення територіальних громад законодавець пропонує підкреслити «людське», соціальне у правовому, формуючи підґрунтя для соціологічної концептуалізації об'єднаних територіальних громад як соціальних спільнот.

Якою б архаїчною, на перший погляд, не здавалася б ознака територіальної приналежності, але врахування законодавцем територіальної суміжності як необхідної умови для добровільного об'єднання територіальних громад має, на наше переконання, глибокий соціальний сенс. По-перше, територіальний аспект виступає ключовим критерієм для більшості соціологічних визначень поняття «соціальна спільнота», де відчуття спільності на груповому рівні виникає на підставі тотожних інтересів, проблем та взаємозалежностей, що засновані на діяльності, проживанні та праці у певній географічній локації [18]. По-друге, територіальна спільність передбачає наявність соціальних зв'язків. Як справедливо зазначав П. Сорокін: «З усіх зв'язків, що об'єднують людей між собою, зв'язок за місцевістю є найсильнішим. Одне і те ж місце проживання породжує в людях спільність прагнень та інтересів» [19, с. 210].

Цілком очевидно, що остання теза частково втрачає свою актуальність в інформаційну епоху розвитку соціальних мереж та інтенсифікації взаємодій в Інтернет-просторі в умовах світової пандемії. Проте така тенденція є більш відчутною у сучасних мегаполісах, а не для сільської місцевості, де все ще залишаються актуальними багато аспектів тьонісівського концепту «спільноти» проти «суспільства» (зокрема, значущість безпосередніх зв'язків та взаємодій) [20]. У контексті об'єднаних територіальних громад варто звернути увагу на висновок американського вченого Дж. Джейкобса, який осучаснив підходи П. Сорокіна та Ф. Тьоніса. На його переконання, важливішою за «родинні зв'язки» Ф. Тьоніса у розвитку поселенських спільнот є довготривалість спільного проживання [21]. Як засвідчує аналіз нормативної бази реформи децентралізації в Україні, критерій територіальної спільності (що власне і забезпечує довготривалість суміжного проживання) покладено в основу концепції об'єднання територіальних громад. Це, у свою чергу, разом з іншими чинниками (як ми побачимо нижче) стає об'єктивним підґрунтям для формування соціального капіталу вже новостворених об'єднаних територіальних громад.

На відміну від «об'єктивної заданості» міст та сіл (як сформованих у законодавчому порядку адміністративно-територіальних одиниць), об'єднана територіальна громада є **соціально-правовим конструктом**, що виникає на основі консенсуальної (договірної, а не адміністративної) процедури. І в цьому ми вбачаємо визначальну відмінність, що становить дослідницький інтерес. Порядок створення ОТГ передбачає множинність взаємодій різних соціальних суб'єктів на різних рівнях (як всередині окремих територіальних громад, що планують об'єднання, так і між ними). Зокрема, йдеться про появу ініціаторів об'єднання (якими можуть бути не лише представники влади – місцеві голови чи депутати, але й члени територіальної громади та органи самоорганізації населення), проведення громадських обговорень щодо надання згоди чи відмови щодо об'єднання, ухвалення прийнятого рішення відповідними місцевими радами та подальше формування спільної робочої групи з підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальної громади [15]. Причому такий законодавчо визначений алгоритм дій має пройти кожна територіальна громада, що планує увійти до складу новоствореної ОТГ. Ще до офіційної появи об'єднаної територіальної громади проходження процедури об'єднання вже активізує появу чи більш чітке оформлення різних соціальних феноменів на локальному рівні. У зв'язку з тим, що відбувається активізація взаємодій як всередині, так і між територіальними одиницями, формуються та посилюються соціальні зв'язки, виникає підґрунтя для появи **соціального капіталу** майбутньої об'єднаної громади (за Р. Патнемом [22]).

Створення ОТГ передбачає здатність місцевих мешканців співпрацювати для реалізації спільної мети, що і формує основу визначення поняття «соціальний капітал» за Р. Патнемом. Примітно і те, що простір взаємодій та соціальних зв'язків формується на різних соціальних рівнях – **горизонтальному** (приміром, між мешканцями територіальної одиниці, що взаємодіють з метою ініціювання процесу об'єднання); **вертикальному** (ухвалення рішення про об'єднання чи відмову від нього місцевими радами; участь у спільній робочій групі з підготовки проектів рішень щодо добровільного об'єднання територіальної громади); **змішаному – горизонтально-вертикальному** (приміром, практика громадських слухань передбачає взаємодію місцевих мешканців та представників місцевої влади).

Соціальний капітал є надважливим складником для соціологічної концептуалізації об'єднаних територіальних громад. Це пов'язано не лише з його кумулятивною природою (формуванням та відтворенням соціальних зв'язків на різних рівнях), але й з особливостями його формування на підставі таких властивостей соціальної організації, як «довіра, норми взаємності (реципроктності) та мережі громадської участі» [23, р. 1000]. Так, у процесі взаємодій влади та місцевих мешканців під час об'єднання громади формуються засади для зміцнення інституційної довіри, оскільки діяльність місцевої влади стає більш зрозумілою та відповідає спільній меті – прагненню до об'єднання. Проведення громадських слухань не є можливим без активізації (хоча б і ситуативної) громадського активізму місцевих мешканців. Норми взаємності «приводяться в дію» ефектом «очікування очікувань» щодо дій інших територіальних одиниць в ухваленні рішень про згоду на об'єднання. У цьому зв'язку варто додати, що соціальний капітал не лише виникає на підставі цих засад, але й виступає «ланцюговою умовою» для їхнього онтологічного відтворення на рівні майбутньої ОТГ.

Цікаво зрозуміти, що власне виступає стрижнем для формування соціального капіталу на рівні «другого порядку» та, відповідно, мотивом для об'єднання громад. У цьому зв'язку важливо згадати ще одну особливість формування ОТГ – законодавчо визначений **добровільний характер** об'єднання. «Добровільність» не варто трактувати надто волонтаристськи (оскільки добровільне об'єднання відбувається не хаотично, а за сформованим Перспективним планом, що затверджує Уряд), проте пропозиції до цього плану подаються «знизу» (місцевою владою). Це, на наше переконання, дає можливість уникнути (чи мінімізувати) ситуацію «вимушеного шлюбу» та врахувати під час об'єднання різні чинники – історичні, етнічні, культурні (а отже задіяти вже наявний соціальний капітал територіальних одиниць, що сформують майбутню громаду).

Проте аналіз статті 4 Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [15] засвідчує, що історичні, етнічні, культурні чинники мають похідний характер у порівнянні з оцінками перспективності соціально-економічного розвитку громади. У цьому ми вбачаємо певні ризики об'єднання за сценарієм «вимушеного шлюбу», що може призводити до формування економічно заможних громад, проте з високим внутрішнім потенціалом для появи локальних конфліктів. Соціально-економічне підґрунтя покладено законодавцем в основу розуміння стрижневої умови добровільного об'єднання територіальних громад, якою виступає їхня спроможність. Спроможна територіальна громада – це громада, в якій місцеві джерела наповнення бюджету, інфраструктурні та кадрові ресурси є достатніми для вирішення її органами питань місцевого значення в інтересах жителів територіальної громади [24]. Очевидно, що таке законодавче визначення спроможності має на меті підвищення рівня якості життя місцевих мешканців. Це надає можливість розглядати ознаку спроможності в якості стрижня мотивації та спільної мети для місцевих мешканців та влади ініціювати процеси об'єднання. До того ж держава забезпечила наявність реальних інструментів для реалізації такої мети – це і фінансова децентралізація (збільшення податків, що залишаються у громаді), і надання державних субвенцій для інфраструктурного розвитку новостворених громад (відповідно до статті 10 Закону [15]).

Американський соціолог Денніс Вронг розглядає соціальний порядок як сукупність умов, за допомогою яких індивіди та групи готові до співпраці один з одним для досягнення спільних цілей [25]. Це визначення знаходить свій емпіричний вимір на прикладі реформи децентралізації. Створення ОТГ, члени якої прагнуть до покращення якості життя та мають відповідні інструменти для досягнення цієї мети, сприяє формуванню **нового соціального порядку**. А подальше звернення до теорії взаємності (реципроктності) дозволяє визначити момент, коли цей соціальний порядок починає формуватись. У рамках теорії реципроктності соціальний порядок розглядається як наслідок процесів обміну благами, послугами та символами, що формують щільну мережу зобов'язань, обов'язків, претензій та очікування на людей. У балансі ці взаємні залежності відповідають засадам реципроктності [26]. Ця теорія пояснює механізм об'єднання громади, коли надання згоди на об'єднання кожною територіальною одиницею виступає своєрідним «обміном послуг», що формує взаємні зобов'язання щодо нових умов співбуття та співпраці в межах нової громади. Власне теорія реципроктності засвідчує, що конструювання нового соціального порядку відбувається не з моменту «старту життя» новоствореної об'єднаної громади, а виникає ще на етапі проходження процедури об'єднання.

Проте які виклики можуть поставати під час проходження процедури об'єднання громад? Чи дійсно описані вище соціальні механізми спрацьовують на практиці? Для пошуку відповідей на ці питання варто звернутися до даних емпіричних досліджень. Аналіз особливостей об'єднання територіальних громад у сприйнятті дотичних до цього процесу учасників інтерв'ю у Харківській та Чернівецькій областях (здійснений в рамках дослідницького проекту ARDU) засвідчив наявність декількох проблемних аспектів, пов'язаних з проявами реципроктності. По-перше, на етапі ініціювання процедури об'єднання було зафіксовано різне сприйняття адміністративно-управлінських змін (формування нових виконавчих органів громади та проведення виборів) владними суб'єктами

ініціювання. У цьому зв'язку місцеві форварди децентралізації (голови та депутати місцевих рад), яким була надана повнота повноважень щодо реалізації реформи на місцях, інколи виступали ключовими її противниками:

«И, в принципе, нежелание местных властей, поселковых глав и так далее идти на объединение, потому что в большинстве случаев они теряют свой мандат. Это в совокупности дает ступор» (эксперт з питань децентралізації, Харківська область).

«Так вот, тут была уникальная ситуация. Жители хотели объединиться, а депутаты сельского совета нет. А решение-то депутаты принимают. И вот там как раз... и в результате Песочинская громада объединилась без Коротыча» (місцевий активіст, Харківська область).

Наведені позиції учасників інтерв'ю засвідчують значущість механізмів реціпроктності на рівні вертикально-горизонтальних взаємодій в територіальних громадах (між місцевою владою та мешканцями), «збої» в яких сприяють зміні сценаріїв об'єднання, зумовлюють відтермінування цього процесу та виникнення конфліктних ситуацій. Причому забезпечення внутрішньої реціпроктності взаємодій всередині територіальної громади впливає на реціпроктність в ухваленні рішень на рівні міжгромадівської взаємодії, коли ті чи інші територіальні громади залишаються «виключеними» з процедури об'єднання. Це, у свою чергу, сприяє поглибленню соціальної нерівності між децентралізованими та недецентралізованими територіями та формуванню конфліктних настроїв. У цьому зв'язку ми пов'язуємо різні темпи об'єднання територіальних громад у різних регіонах України відмінним ступенем реціпроктності у взаємодіях суб'єктів ініціювання на етапі об'єднання.

Порушення принципу реціпроктності може виникати і на етапі проведення громадських слухань, коли низький рівень громадської активності місцевих мешканців унеможлиблює реалізацію процедури об'єднання:

«В чем причина и нежелание объединятся? Для того, чтобы громада пошла на объединение, нужно провести хотя бы общественные слушания в том или ином поселке. Собрать людей, хотя бы процентов 20 из населения, очень и очень проблематично, потому что большинство людей живет по принципу «моя хата скраю», то есть мне ничего не нужно, я живу в своем каком-то замкнутом мире и выходить из него я не хочу» (депутат місцевої ради, Харківська область).

У цьому контексті йдеться про неготовність до реціпроктних практик на шляху до спільної мети іншим суб'єктом, що відіграє важливу роль у процедурі об'єднання – місцевими мешканцями. Наведена позиція дозволяє дійти висновку про необхідність соціального конструювання реціпроктних орієнтацій та практик у всіх соціальних суб'єктів, що залучені до процедури об'єднання.

На перший погляд, можна було б поставити під сумнів міцність тих соціальних зв'язків, які формуються (як всередині територіальних громад, що створюють об'єднану громаду, так і між ними) під час «проходження» процедури об'єднання. Проте закордонні дослідники соціального капіталу у міському просторі не дійшли однозначного висновку щодо напряму впливу міцності соціальних зв'язків (мереж) на рівень соціальної згуртованості локальних спільнот. Приміром, дослідження М. Грановетера засвідчило, що сильні та щільні локальні соціальні зв'язки стають кращими засобами соціальної підтримки, а слабкі зв'язки виступають мостами до міцних зв'язків, і тому також є значущими для соціальної згуртованості [27]. Інші дослідники – С. Хеннінг та М. Ліберг дійшли висновку, що слабкі зв'язки в певному районі міста перевершують за чисельністю міцні зв'язки, а отже, і забезпечують почуття ідентичності, безпеки і почуття додому [28]. Додамо до цього і те, що завершення етапу об'єднання має початком подальший етап буття і розбудови громади як новоствореної спільноти. Ансамбль взаємодій у вертикальній, горизонтальній та вертикально-горизонтальній площинах у вже об'єднаній територіальній громаді не зникає, а видозмінюється (у громаді формується влада, відбувається перехід на прямі міжбюджетні відносини, збільшується фінансування, з'являються нові форми громадської та політичної участі – приміром, бюджет участі, що активізує практики громадського активізму місцевих мешканців). До того ж офіційна легітимація ОТГ, що завершується проведенням виборів до виконавчих органів ОТГ, є формальним фронтіром та точкою старту для виникнення відчуття приналежності та закріплення нової моделі локальної ідентичності серед місцевих мешканців – громадівської.

Як бачимо, законодавчо визначена процедура об'єднання територіальних громад, а також особливості їхнього подальшого становлення та розвитку супроводжуються появою різних соціальних феноменів – формуванням нового соціального порядку, конструюванням соціального капіталу, появою формальних підстав для виникнення відчуття приналежності та ідентичності, посиленням довіри, орієнтаціями на взаємність та активізацією практик громадської участі. Це, у свою чергу, дозволяє дійти висновку про активізацію механізмів формування **соціальної згуртованості** на рівні об'єднаних територіальних громад.

Найбільш адекватним підходом для концептуалізації соціальної згуртованості на рівні нових локальних спільнот – ОТГ в Україні нам видається модель, запропонована Дж. Чаном [29]. Він визнає соціальну згуртованість як «стан справ, що стосуються як вертикальних, так і горизонтальних

взаємодій між членами суспільства, що характеризується набором установок та норм, включаючи довіру, почуття приналежності і готовність допомагати, а також відповідні поведінкові прояви» [29, р. 290]. Дослідник обґрунтував багаторівневу структуру соціальної згуртованості, визначивши два її виміри – горизонтальний та вертикальний, а також два компоненти – об'єктивний та суб'єктивний, комбінація яких формує схему емпіричного вимірювання соціальної згуртованості.

Виміри соціальної згуртованості визначають тип соціальних зв'язків, що формується між різними соціальними суб'єктами – індивідами та групами в суспільстві (горизонтальний), державою та громадянським суспільством (вертикальний). Компоненти соціальної згуртованості пояснюють соціальну природу феноменів: об'єктивний представлений рівнем практик – участь, кооперація та допомога; суб'єктивний формують «суб'єктивні почуття довіри, приналежності та готовності допомогти» [29, р. 291]. Проведений нами аналіз особливостей процедури об'єднання територіальних громад засвідчив формування вертикального та горизонтального вимірів соціальної згуртованості за Дж. Чаном (соціальних зв'язків як наслідку взаємодій на різних рівнях) на рівні ОТГ, а також прояв об'єктивного її компонента у вигляді практик громадської участі та кооперації на етапі об'єднання. Варто наголосити і на актуалізації суб'єктивного компонента соціальної згуртованості (довіра, приналежність, готовність допомагати). По-перше, це пов'язано з відповідними проявами на рівні практик (як можливо об'єднуватись без довіри?); по-друге, чинником сприяння такій актуалізації є добровільний характер об'єднання, запроваджений законодавцем. Крім того, перші кроки та подальше існування об'єднаної громади збігаються з акцентом Дж. Чана на соціальній згуртованості як на «багаторазовій взаємодії, що є просторово специфічною» [30, р. 286].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведене дослідження засвідчило, що для соціологічної концептуалізації об'єднаних територіальних громад найбільш доцільно застосувати синтез просторового та діяльнісного підходів, використання яких, як влучно відзначає Г. Зборовський, дозволяє спиратися на інтегральні парадигми [4]. Просторовий підхід є актуалізованим у зв'язку з тим, що взаємодії як під час процедури об'єднання, так в ході подальшого самостійного буття ОТГ здійснюються в межах стабільно обмеженої території. Застосування діяльнісного підходу дозволяє підкреслити значущість взаємодій соціальних суб'єктів як на етапі створення ОТГ, так і під час подальшого її становлення, завдяки чому відбувається формування та відтворення громадського соціального порядку. Важливим теоретичним підґрунтям у цьому зв'язку постає концепція реціпрокності, що пояснює механізм успішного об'єднання, чому сприяють установки і практики взаємності усіх залучених соціальних суб'єктів. У цьому контексті створення ОТГ варто розглядати як процес і результат формування та відтворення взаємодій між членами майбутньої об'єднаної громади, що є самостійними суб'єктами соціальних дій, для яких властива єдність та спільність цілей, завдань та інтересів на засадах спільних умов буття та діяльності.

Особливий, відмінний соціальний статус об'єднаних територіальних громад у порівнянні з іншими поселенськими спільнотами ми пояснюємо не лише встановленням нового соціального порядку чи формуванням соціального капіталу ОТГ, а конструюванням феномену соціальної згуртованості. Такий висновок не означає, що соціальна згуртованість відсутня на рівні інших поселенських спільнот (сіл чи міст). Важливим є інший акцент – законодавчо визначена процедура об'єднання територіальних громад та особливості їхнього подальшого існування, як ми побачили, передбачають активізацію механізмів формування і відтворення соціальної згуртованості на рівні ОТГ. Важливу роль у цьому процесі відіграє як добровільний характер об'єднання, так і конценсуальна природа формування ОТГ, запроваджені законодавцем. Вищенаведене дозволяє нам соціологічно «кваліфікувати» об'єднані територіальні громади як нові локальні соціальні спільноти в українському суспільстві, а саму реформу децентралізації розглядати як кохезивну реформу, що спрямована на посилення соціальної згуртованості в Україні.

Deineko O. Amalgamated territorial hromadas as new local communities in Ukraine: mechanisms of social cohesion formation

The article is dedicated to the systematic analysis of the peculiarities of the formation and functioning of amalgamated territorial communities in Ukraine as new local social communities. Analyzing the legislative procedure of amalgamation, the author distinguishes the essential features of amalgamated territorial communities that are different from other settlement communities. Within the framework of this investigation, the newly amalgamated hromadas appear as a “second-order” phenomenon, which is a socio-legal construct that is formed in a consensual manner and on a voluntary reciprocal basis. Basing on the analysis of qualitative sociological research data the author demonstrates the importance of the functioning of reciprocity mechanisms at the level of orientations and practices of all social actors involved in

the procedure of territorial communities amalgamation. It is illustrated that the "failure" of reciprocity mechanisms contributes to the change of merger scenarios, causes the postponement of this process and the emergence of conflict situations. The paper substantiates that the legislative procedure of territorial communities amalgamation intensifies the formation of social capital and the establishment of a new civic social order. The special, different social status of amalgamated territorial communities in comparison with other settlement communities is explained by the emergence of the phenomenon of social cohesion, the mechanisms of activation of which are contained in the legislative order of territorial communities amalgamation. It is concluded that an important theoretical basis for the sociological conceptualization of ATC is the concept of reciprocity, which explains the mechanism of successful amalgamation, which is facilitated by the attitudes and practices of reciprocity of all involved social actors. According to the author's point of view, the sociological synthesis of spatial and activity approaches to the analysis of social communities within the framework of sociological conceptualization of united territorial communities is considered heuristic. The synthesis of these approaches emphasizes both the importance of the spatial context of interactions emergence and reproduction, and their essential functionality in the formation and reproduction of hromada social order.

Key words: amalgamated territorial hromadas, social community, social cohesion, social capital, decentralization, voluntariness, reciprocity.

Література:

1. Черниш Н.Й. Соціологія: Підручник за рейтингово-модульною системою навчання. К.: Знання, 2009. 468 с.
2. Ядов В.А. Перестройка требует научного знания о социальном субъекте общественных процессов. Социология перестройки. М.: Наука, 1990. С. 179–190.
3. Stacey Margaret. The Myth of Community Studies. *The British Journal of Sociology*. Vol. 20. № 2 (June, 1969). pp. 134–147.
4. Зборовский Г.Е. Теоретические основания изучения социальной общности. *Социологические исследования*. 2010. №4. С. 3–12.
5. Ринкявичус Л., Буткявичене Э. Концепция общности (Gemeinschaft/community) и ее специфика в виртуальном пространстве. *Социологические исследования*. 2007. № 7. С. 3–10.
6. Wedam E. Communities. In: *The Wiley-Blackwell Encyclopedia of Globalization*. First Edition. Edited by George Ritzer. Blackwell Publishing Ltd. 2012. P. 361–364.
7. Бауман З. Социологическая теория постмодерна. Человек и общество. К.: Институт социологии НАН Украины, 1999. С. 255–267.
8. Дейнеко О., Білокопитов Д., Філіппова О. Реформа децентралізації в оцінках лідерів об'єднаних територіальних громад: нові виміри соціальної суб'єктності. *Український соціологічний журнал*, 21, 2019. С. 16–24.
9. Oleinekova Olga. Decentralization Reform: An Effective Vehicle for Modernization and Democratization in Ukraine? In: H. Shelest and M. Rabinovych, eds. *Decentralization, Regional Diversity, and Conflict. The Case of Ukraine*. Basingstocke: Palgrave McMillan, 2020. P. 311–338.
10. Romanova Valentyna and Andreas Umland. Decentralising Ukraine: Geopolitical Implications. *Survival*. 2019. № 61 (5). P. 99–112.
11. Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> (дата звернення 05.02.2021).
12. Ткачук А.Ф. Від перспективного плану до стратегії розвитку громади (через призму досвіду об'єднаних територіальних громад Хмельниччини). К.: ТОВ «Видавництво «ЮСТОН», 2018. 76 с.
13. Гончаренко М.В. Механізми формування фінансових ресурсів територіальних громад в умовах децентралізації. 2017. URL :<http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2017-2/doc/2/03.pdf> (дата звернення 05.02.2021).
14. Мусієздов О.О. Місто як уявлена спільнота. *Вісник Львівського університету. Серія соціологічна*. 2010. Випуск 4. С. 178–182.
15. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лютого 2015 року № 157-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 13. ст .91.
16. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. ст. 141. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 11.02.2021).

17. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 року № 280/97-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1997. № 24. ст. 170.
18. Hunter B. Learning in the Virtual Community Depends upon Changes in Local Communities. *Building Virtual Communities: Learning and Change in Cyberspace*. Cambridge: Cambridge university press, 2002. P. 96.
19. Сорокин П.А. Система социологии. Т. 2. Социальная аналитика: Учение о строении сложных социальных агрегатов. М.: Наука, 1993. 688 с.
20. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство. К. : Дух і літера, 2005. 262 с.
21. Джейкобс Дж. Смерть и жизнь больших американских городов. М. : Новое издательство, 2011. 460 с.
22. Putnam R. The prosperous community: social capital and economic growth. *American Prospect*. Spring. 1993. P. 35–42.
23. Kearns Ade, Ray Forrest. Social Cohesion and Multilevel Urban Governance. *Urban Studies*. 2000. Vol. 37. № 5–6. P. 995–1017.
24. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад : Постанова КМУ від 8 квітня 2015 р. № 214. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF#Text> (дата звернення: 11.02.2021).
25. Wrong D. The Problem of Order: What Unites and Divides Society. London: Free Press. Maxwell Macmillan. 1994. 384 p.
26. Turner B. Prolegomena to a general theory of social order, in: B. S. Turner (Ed.) *Citizenship, Civil Society and Social Order*. Colchester: University of Essex/ESRC. 1990. P. 1–64.
27. Granovetter M. The strength of weak ties, *American Journal of Sociology*. 1973, 78. P. 1360–1380.
28. Henning C. and Lieberg M. Strong Ties or Weak Ties? Neighbourhood Networks in a New Perspective, *Scandinavian Housing and Planning Research*, 1996, 13. P. 3–26.
29. Chan J., To H. P. and Chan E. Reconsidering Social Cohesion: Developing a Definition and Analytical Framework for Empirical Research. *Social Indicators Research*. 2006. № 75(2). P. 273–302.
30. Петрушина Т.О. Соціальні спільноти у сучасному світі праці: визначення поняття і методологічних підходів. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*. 2019 № 1–2 (40–41). *Соціологічні науки*. С. 13–23.